

We enjoyed it IMENsely: een internationale week over moedertaalonderwijs

1. Wat valt jou hierin het meeste op?

Drie lange dagen, al gauw zo'n 20 reële werkuren hebben we intensief met elkaar zitten discussiëren over 5 van de 13 beschikbare documenten: Groep I op de Tweede IMEN Conferentie, die van 8 tot 12 december 1986 in Antwerpen (België) gehouden werd (1). Iedereen was het erover eens dat we daarmee een niet geringe inspanning hadden te leveren. En dat groepswork was niet de enige activiteit op de conferentie. Die begon op maandag met een toespraken- en lezingenavond, verzorgd door een officiële vertegenwoordiger van de Universitaire Instellingen Antwerpen, de gastgever; Frans Daems, de voorzitter van de conferentie; Wolfgang Herrlitz, de voorzitter van het IMEN en Gillis Gagné, de voorzitter van de Scientific Commission on Mother Tongue Education van de AILA. En op vrijdag werd de conferentie afgesloten met een symposium, waarop tien mensen uit evenveel verschillende landen een lezing hielden over moedertaalonderwijs in "hun" land (2).

Niet te vergeten: tussen de groepsbijeenkomsten vielen regelmatig plenaire rapportages, waarin elk van de vier werkgroepen verslag uitbracht, waarover vervolgens gediscussieerd werd. Ik denk dat geen van de 45 deelnemers aan de conferentie verwacht heeft dat hij/zij gedurende die week veel van Antwerpen, laat staan van België zou zien: ook de voorbereidingsopdrachten waren zo omvangrijk dat menig een de moed al in de schoenen was gezonken. Ik vrees dan ook dat de meeste deelnemers niet veel meer gezien hebben dan de gebouwen van de UIA, het hotel en de Antwerpse straten waar de bus tussen hotel en universiteit doorheen reed.

Toch was de sfeer in groep I tot en met het laatste uur uitstekend: de discussies waren vriendelijk en levendig. Ze waren volgens de deelnemers ook zeer leerzaam, vooral voorzover ze inzicht boden in praktijken van moedertaalonderwijs in heel verschillende landen. Op basis van die inzichten bleek het mogelijk vergelijkingen te maken tussen die verschillende praktijken. Die bleken dan, gaande de discussies, aanleiding om

op een nieuwe manier te kijken naar de praktijken die op een vanzelfsprekende manier bekend waren: die in het eigen land.

Om een indruk te geven van de samenstelling van de groep conferentiedeelnemers maak ik in gedachten een rondje langs de deelnemers van groep I, zoals die meestal om de tafel zaten in de discussieruimte. Direct links van mij zaten Nicole Rowan en Ronald Soetaert, beiden verbonden aan de Gentse lerarenopleiding (België). De stoel naast hen werd bezet door Ferhan Oguzkan, een gepensioneerde onderwijskundige van de universiteit van Ankara (Turkije), schoolboekenschrijver en zeer geïnteresseerd in jeugdliteratuur. Dan volgde Gillis Gagné, adjunct-decaan voor onderwijsonderzoek aan de universiteit van Montréal (Canada). Resy Delnoy, secretaris van de VALO-M (Nederland) zat, samen met Veronika Kiss-Spira, tegenover mij. Veronika (???) werkt als moedertaaldocent aan een school voor voortgezet onderwijs in Budapest (Hongarije); ze is tegelijkertijd mentor voor de aanstaande moedertaaldocenten die aan die school praktijkervaring opdoen. Rosemarie Rigol, verbonden aan de universiteit van Osnabrück (Bondsrepubliek Duitsland) bezette de volgende stoel; ook zij is betrokken bij de opleiding tot docent. Tenslotte volgden dan twee Engelse collega's. Maureen Stacey, docente Engels aan een Engelse high school en Stephen Ball, als onderwijssocioloog verbonden aan het Centre for Educational Studies van het King's College te London. Die groep mocht ik dan, van mijn plaatsje af voorzitten. De samenstelling van groep I mag representatief genoemd worden voor het hele deelnemersveld van de conferentie: vooral onderzoekers van het (moeder)taalonderwijs en opleiders van docenten; moedertaaldocenten waren er relatief weinig. Dat correspondeert overigens met één van de uitgangspunten van het IMEN: het gaat in eerste instantie om de wetenschappelijke produktie van *vergelijkbare* documenten over moedertaalonderwijs met als doel een beter zicht te krijgen op de vakinhouden daarvan. Gerichtheid op de directe verbetering van de onderwijspraktijk is voorlopig als te pretentius naar de achtergrond verwezen. De spreiding van de deelnemers aan de conferentie over verschillende landen was overigens breder dan in groep I. Naast mensen uit de reeds genoemde landen, waren er ook aanwezig uit: Denemarken, Democratische Republiek Duitsland, Frankrijk en Italië.

Vier verschillende soorten documenten stonden op de agenda van groep I. Allereerst werden twee zogenaamde Portretten van moedertaalonderwijs besproken. In IMEN-termen is een PORTRET een beschrijving van twaalf lessen moedertaalonderwijs gegeven aan leerlingen van ongeveer twaalf jaar oud. De beschrijvingen zijn gebaseerd op een dagboek dat de docent die de twaalf lessen gegeven heeft, bijgehouden heeft. Samen met die docent

construeert een relatieve buitenstaander -in de praktijk meestal de nationale IMEN-correspondent- zo'n portret door aanvullende informatie aan het dagboek toe te voegen. De belangrijkste onderwerpen uit die aanvullende informatie zijn: het karakter van het nationale onderwijsbestel, de (opleidings)geschiedenis van de betrokken docent, een beschrijving van haar/zijn ideeën over moedertaalonderwijs tegen de achtergrond van de opvattingen daarover die in zijn/haar land leven. Tenslotte bevat een portret ook een analytisch en interpretatief commentaar op de inhoud van het dagboek zelf.

De richtlijnen voor het maken van een DAGBOEK zijn summier en eenvoudig. De dagboekancier wordt eigenlijk alleen maar gevraagd bij de voorbereiding en tijdens de uitvoering van een concrete les, en zo mogelijk direct daarna, aantekeningen te maken over "wat er aan de hand is". Daarbij wordt haar/hem wel gevraagd vooral te letten op de vakinhouden -de onderwerpen die aan de orde komen, de daarmee direct verbonden activiteiten en de legitimeringen daarvoor- en op de docent-leerlingen interactie. Gesuggereerd wordt weinig of geen aandacht te besteden aan algemeen onderwijskundige verschijnselen als orde, motivatie, prestatieniveaus enz. Gevraagd wordt die aantekeningen zo spoedig mogelijk op een rustig moment, nadat de les -of een paar lessen- gegeven is, uit te werken. In de praktijk ontstaan er zo tamelijk korte, persoonlijke lesbeschrijvingen in lengte variërend van een halve pagina tot twee à drie.

Een portret groeit dan vaak uit tot een tamelijk omvangrijk document van 30 tot 80 pagina's; in de bijlagen daarbij wordt onderwijsleermateriaal en leerlingenprodukten opgenomen. Ook bevat de Bijlage een verantwoording van de manier waarop het portret tot stand is gekomen.

In groep I werd gediscussieerd over het Nederlandse Portret (Hoogeveen/Sturm, 1986) en het Turkse Portret (Gögüs/Yüsecan, 1986); daarnaast werd het Engelse Dagboek (Woodroffe-Stacey, 1986) gebruikt (3). Later in de week werden de richtlijnen voor de constructie van portretten (Kroon e.a., 1986) besproken. Tenslotte richtte de aandacht zich op een vierde soort document: een case study over Nederlands moedertaalonderwijs (Hoogeveen/Sturm/Verkampen, 1986).

In IMEN-termen is het belangrijkste kenmerk van een CASE STUDY -vergeleken met een Portret- dat daarbij één of meer "onafhankelijke" onderzoekers betrokken zijn, die de beschreven lessen zelf, participierend geobserveerd hebben en die rond die beschreven lessen zoveel mogelijk primaire data verzameld hebben, bijvoorbeeld door middel van etnografische interviews met de docent en andere betrokkenen en die verder allerlei relevante documenten verzameld hebben. Voor de analyses en interpretaties van de verzamelde data en voor de presentatie daarvan in de case study zijn de onderzoekers in eerste en

laatste instantie verantwoordelijk. Maar ze werken daarbij wel zeer nauw samen met de betrokken docent.

De startvraag voor de meeste discussies was uiterst simpel, maar ze bleek vaak doeltreffend: Wat valt je in deze beschrijving van een praktijk van moedertaalonderwijs het meeste op? Daarop kwamen heel verschillende antwoorden, die enerzijds heel concreet zicht boden op de definities van moedertaalonderwijs van de deelnemers en anderzijds volop gelegenheid gaven tot vergelijkingen en verrassende relativeringen.

Ik noem een paar van die vanzelfsprekendheden die in een kritische, maar sympathieke bespreking geanalyseerd werden.

- Een vanzelfsprekende verbinding tussen moedertaalonderwijs en vorming van een nationale identiteit en/of heldenverering.
- Een vanzelfsprekende verbinding tussen geïntegreerd moedertaalonderwijs en interne differentiatie (mixed ability teaching).
- Een vanzelfsprekende verbinding tussen moedertaalonderwijs en (maatschappelijke) disciplineren: voorlezen en voordragen volgens standaardnormen.
- Een vanzelfsprekende identificatie van moedertaalonderwijs en standaardtaalonderwijs.

Dit soort vanzelfsprekendheden werden aangewezen en in de discussie "uitvergroot" als iemand een beschreven activiteit als "opvallend" kwalificeerde, probeerde uit te leggen waarom hij/zij dat opvallend vond en vervolgens door de betrokken "deskundige" uitgelegd kreeg, hoe "gewoon" die activiteit eigenlijk was. Dat je leerlingen, zoals in het Nederlandse portret wordt beschreven, op school vrij laat lezen, viel niet alleen de deelnemers aan groep I op: "Daar is de school toch niet voor? Daar geef je toch geen lees-, c.q.

literatuuronderwijs voor?" Natuurlijk, het bevorderen van leesplezier kende iedereen als legitieme doelstelling, maar de weg daarheen via "vrij lezen" was lang niet voor iedereen begaanbaar of bestaanbaar. Ook communicatief moedertaalonderwijs behoort tot de internationale pasmunt. Toch vindt de een het opvallend, als onder dat hoofdje leerlingen in groepjes bezig zijn met racisme en seksisme, ieder op een heel eigen wijze. Een ander verbaast zich als leerlingen geacht worden bezig te zijn met communicatief moedertaalonderwijs als ze klassikaal een oefening maken waarin ze bij een gegeven zelfstandig naamwoord zoveel mogelijk beeldende bijvoeglijke naamwoorden moeten verzinnen. Dat de rol van grammatica-onderwijs -hoe dan ook bedoeld- dan een hot topic wordt, lijkt wel onvermijdelijk. Toch noemt niemand het opvallend dat in het Nederlandse portret beschreven wordt, dat vijf van de twaalf lessen besteed worden aan "ontleden".

Als er een kloof bestaat tussen retoriek en praktijk -waarvan

niet elke deelnemer overtuigd is- dan blijkt die voor de één heel ergens anders te liggen dan voor de ander.

2. Waarom doen we dit eigenlijk?

Het mag geen verbazing wekken dat deze vraag niet uitvoerig aan de orde is geweest in groep I: door de soms verre reis naar België te wagen, hadden de deelnemers al ingestemd met de doelen van de conferentie. Een eerste discussie daarover vond al plaats op de eerste IMEN Conferentie (Veldhoven, Nederland, december 1983) en natuurlijk zijn ze in de conferentie-documenten nog eens uitvoerig beschreven. Ik vat ze hier uiterst kort samen, in de vorm van vier basisvragen waarop aan het eind van de conferentie een antwoord gegeven moest worden.

- Leveren Dagboeken en Portretten een vruchtbare en valide basis voor een internationale, vergelijkende discussie over *praktijken* van moedertaalonderwijs?
- Is er binnen het IMEN consensus te bereiken over de constructie en het gebruik van dagboeken en portretten in wetenschappelijk onderzoek van moedertaalonderwijs?
- Is het binnen het IMEN mogelijk en vruchtbaar om te werken aan de produktie van vergelijkbare case studies naar praktijken van moedertaalonderwijs?
- Heeft het IMEN een toekomst?

Het zal duidelijk zijn dat deze vragen in principe slechts positief te beantwoorden zijn als er zekerheid is dat er financiën te vinden zijn voor een aantal basisvoorzieningen en voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek. Het lijkt een beetje zorgeloos, maar juist aan die kwestie is weinig aandacht besteed. Veel zal daarom afhangen van de inventiviteit van de IMEN-participanten en van de werfkracht van de IMEN-Stuurgroep. Echt optimistisch was niemand, overigens; maar niemand ging er op voorhand van uit dat de financiële problemen onoplosbaar zouden zijn. "Kleinschalige" activiteiten lijken vooralsnog mogelijk, zeker als er nog meer "vriendelijke" subsidiegevers als het Europees Cultureel Fonds, de Nederlandse SLO en de Antwerpse Universiteit en de Belgische Overheid te vinden zijn. Misschien kunnen ook de instellingen waaraan IMEN-participanten verbonden zijn geïnteresseerder gemaakt worden in de IMEN-activiteiten. Wellicht is het dan mogelijk IMEN-onderzoek uit te voeren in het kader van onderzoekersopleidingen.

Afgezien van de financiële problemen: alle vier de vragen werden in de loop van de conferentie unaniem positief beantwoord. Natuurlijk had de een daarbij veel meer en veel zwaardere bedenkingen dan de ander, maar tenslotte was er niemand die een negatief antwoord bepleitte op een van de vier genoemde basisvragen. En dat is al heel wat, want alle deelnemers hadden

al aan den lijve ervaren als het ware, hoeveel tijd, inspanning en geduld zo'n internationale samenwerking als in het IMEN op zichzelf al vergen.

Dat alle deelnemers met het IMEN-werk door wilden gaan, betekent niet dat ze ook allemaal dezelfde motieven daarvoor hebben of dezelfde resultaten ervan verwachten. Ik zal proberen een paar van die motieven globaal aan te geven, zoals ik ze althans tijdens de conferentie opgevangen heb.

Voor sommigen is alleen al de produktie van wetenschappelijke kennis over de retoriek en de praktijk van moedertaalonderwijs in verschillende landen en culturen een voldoende legitimering. Als object van studie zijn die retoriek en praktijk voor sommigen minstens even interessant en uitdagend als de grammatica van een taal of de structuur van een literair werk. Om maar eens twee studieterreinen te noemen die nauw aansluiten bij de "natuurlijke" belangstelling van nogal wat IMEN-participanten.

Maar onderzoek van onderwijs in algemene zin legitimeert zich vaak op toepassingsgerichte wijze; dat geldt ook voor het IMEN-onderzoek. Sommigen zien dat onderzoek vooral als basaal-exploratief: voordat je überhaupt aan toepassing van wetenschappelijke kennis kunt denken, moet je een grondige kennis hebben van dat deel van de werkelijkheid waarop je die kennis wilt toepassen; die grondige kennis over moedertaalonderwijs ontbreekt nog. Daaraan kan het IMEN-onderzoek bijdragen.

Een volgende stap in het toepassingsgerichte denken heeft betrekking op theorievorming over moedertaalonderwijs. De vraag is welke algemene uitspraken je kunt formuleren op basis van de geproduceerde kennis en hoe de (logische) relaties tussen die uitspraken gelegd moeten worden. Direct daaraan gekoppeld is de vraag naar het genereren van hypothesen op basis van de geproduceerde kennis, die in vervolgonderzoek getoetst kunnen worden. Dan gaan de gedachten al gauw uit naar het formuleren van verklarende en zelfs voorspellende uitspraken over moedertaalonderwijs.

Er bestaat ook een praktischer manier van toepassingsgericht denken; ook bij IMEN-participanten. Allereerst hebben sommigen er behoefte aan meer ervaring op te doen met kwalitatief georiënteerd onderzoek van moedertaalonderwijs. Het IMEN-werk biedt daartoe mogelijkheden en schept vooral een platform voor het uitwisselen van dat soort ervaringen. Eenzelfde behoefte blijkt er te bestaan op het terrein van het vergelijkende onderzoek. Op het niveau van schoolsystemen en formele input-output onderzoekingen bestaan er heel wat internationale vergelijkingen; maar diepgaande, onderwijs- en vakinhoudelijke vergelijkingen lijken schaars.

Omdat veel IMEN-participanten sterk betrokken zijn bij opleidingen tot (moedertaal)docent leven er ook duidelijke

verwachtingen dat de IMEN-activiteiten kunnen bijdragen, aan de verheldering van opleidingsproblemen en op directe of indirecte wijze, aan de verbetering van moedertaalonderwijs. Concreter: niet alleen werd betoogd dat IMEN-portretten goede diensten zouden kunnen vervullen in de opleidingen, er werd ook al gerapporteerd over verspreiding van een portret onder opleiders en over reacties daarop.

3. Een derde IMEN-conferentie?

In principe is besloten in 1989 of 1990 een derde IMEN-conferentie te organiseren; die zal gewijd zijn aan case studies over de praktijk van moedertaalonderwijs: beschrijvingen gebaseerd op participerende observaties, etnografische interviews en documentenanalyse door gekwalificeerde onderzoekers of onderzoekers in opleiding. Naast de directe voorbereiding van die conferentie moet in relatie daarmee ook gewerkt worden aan:

- versterking van het netwerk
- publikatie van de resultaten tot nu toe.

Om die versterking te bereiken wordt een jaarlijkse bijeenkomst van de nationale IMEN-correspondenten georganiseerd; de eerste vond plaats in het weekend van 16-17 mei 1987. Daar zal allereerst besproken worden hoe de bestaande, tamelijk informele, nationale netwerken uitgebreid en geactiveerd kunnen worden. Vervolgens moet nagegaan worden hoe die netwerken meer op elkaar betrokken kunnen worden. Ook de voortgang en financiëring van de IMEN-activiteiten staan natuurlijk op de agenda.

Publikaties kunnen in belangrijke mate bijdragen aan de versteviging van de netwerken; de volgende zijn in voorbereiding:

- publikatie van verschillende portretten per land, in de oorspronkelijke taal, aangevuld met fragmenten uit portretten uit andere landen; daarbij zal steeds aangegeven worden hoe de integrale portretten te verkrijgen zijn. De meeste portretten zullen in het zogenaamde grijze circuit verschijnen;
- publikatie van de Portretten die in het Engels vertaald zijn;
- publikatie van nieuwe portretten; daarbij wordt ook gedacht aan "dubbelportretten": portretten uit twee verschillende landen die vergelijkenderwijs geïnterpreteerd worden door de betrokken onderzoekers;
- publikatie van de lezingen die gehouden zijn op het symposium van 12 december 1986;
- publikatie van een lijst van verkrijgbare IMEN-publikaties, waarin duidelijk aangegeven wordt waar en hoe ze besteld moet worden en wat de kosten zijn.

Stacey, M., S. Ball: *A Portrait of 12 Mother-tongue Lessons at Boundary School, England, 1985* (in press).

4. We enjoyed it immensely

Bij het afscheid op vrijdag 12 december zei Margaret Brook, met volgens mij pretlichtjes in haar ogen, tegen mij: "Jan, I want to make a little joke. Listen: "We enjoyed it immensely." Do you understand? IMEN!"

Natuurlijk was er veel lawaai en geroezemoes tijdens dat afscheid en had Margaret zich in de afgelopen dagen een goed beeld kunnen vormen van mijn gebrekkige beheersing van het Engels. Toch schrijf ik het feit dat zij haar taalhandeling vooraf expliciteerde niet alleen aan de omstandigheden toe. Ik interpreteer dat ook als passend in het werkklimaat van de tweede IMEN-conferentie: elkaar zoveel mogelijk expliciet informeren over de (culturele) betekenis van gebruikte taal (in de praktijk van moedertaalonderwijs). Zelfs als die betekenis heel vanzelfsprekend lijkt.

Ik vond Margarets evaluatie op het eerste gehoor overigens charmant en min of meer vererend. Pas later bedacht ik, dat Engelsen toch geacht worden uiterst terughoudend te formuleren als er oordelen in het spel zijn; zeker als die lovend zijn! Was het eigenlijk niet veel positiever geweest als ze gezegd had: "I am afraid that your conference has been rather succesful"? Dat probleempje bewaar ik tot de derde IMEN-conferentie.

Warnsveld, januari 1987

Noten

1. De eerste IMEN-conferentie is gehouden van 12 tot 15 december 1983 in Veldhoven (Nederland). Zie voor de resultaten daarvan onder andere Herrlitz 1984 en Herrlitz e.a. 1984 a en b. Zie voor de voorbereiding van de tweede IMEN-conferentie onder andere Sturm 1985 en 1986. De documenten voor de tweede IMEN-conferentie zijn gepubliceerd in Sturm (ed.) 1986. Ze bestaan uit zeven portretten, uit Hongarije, Bondsrepubliek Duitsland, Turkije, Nederland, Denemarken, Engeland en België, twee dagboeken, uit Italië en Frankrijk, Richtlijnen voor het maken van portretten en een case study.
2. De lezingen zijn gepubliceerd in Kroon/Sturm 1987.

3. Enkele portretten kwamen te laat binnen om nog opgenomen te kunnen worden in de bundel Documenten. Dat was onder andere het geval met het Engelse Portret (Stacey/Ball, 1986); de deelnemers aan groep I hadden dat portret nog apart toegestuurd gekregen.

Bibliografie

- Gögüs, B., S. Yüsecan, A Portrait of Turkish Education as Mother Tongue in Turkey. In: *Sturm* (ed.) 1986, 135-172.
- Herrlitz, W., Das Projekt "International Mother-tongue Education Network"; ein Tagungsbericht zur vergleichenden Analyse des Muttersprachunterrichts in neun Europäischen Ländern. In: *Van Peer/Verhagen* 1984, 9-22.
- Herrlitz, W., et al. (eds.), *Mother Tongue Education in Europe; a Survey of Standard Language Teaching in Nine European Countries*. Enschede, SLO, 1984a (Studies in Mother Tongue Education 1).
- Herrlitz, W., et al. (eds.) *Major Publications in Mother Tongue Education in Europe; an Annotated Bibliography*. Enschede, SLO, 1984b (Studies in Mother Tongue Education 2).
- Hoogeveen, M., J. Sturm, *Low Country School: a Portrait of twelve Lessons in Dutch Mother Tongue Teaching*. In: *Sturm* (ed.), 1986, 173-233.
- Hoogeveen, M., J. Sturm, M. Verkampen, *Low Country School II; a Demonstration of an IMEN case study in Progress*. In: *Sturm* (ed.), 1986, 349-421.
- Kroon, S., J. Sturm (eds.), *Research of Mother Tongue Education in an international Perspective*. Enschede, SLO 1987 (Studies in Mother Tongue Education 3).
- Kroon, S., et al., *The Portrayal of Mother Tongue Education: Methodological Issues and Guidelines*. In: *Sturm* (ed.) 1986, 319-347.
- Peer, W. van, A. Verhagen (eds.), *Forces in European Mother Tongue Education; Proceedings of the International Symposium on Mother Tongue Teaching*. Tilburg, University 1984.
- Stacey, M., S. Ball, *A Portrait of 12 Mother-tongue Lessons at Boundary School, England*, 1986 (mimeo).

Sturm, J., The IMEN Conference 1986; Progress in the Portrait Project. In: *IMEN Newsletter* 2 (1985), 42-44.

Sturm, J., Each Group studied to poem "Hard Frost" by Andrew Young: Proceedings in the Portraits Project. In: *IMEN Newsletter* 3 (1986), 16-22.

Sturm, J. (ed.), *Documents on the 1986 IMEN Conference*.
 Enschede, SLO, 1986.

Woodroffe-Stacey, M., Mother Tongue Education in an English School: a Portrait. In: *Sturm* (ed.) 1986, 310-318.